Cyflwynwyd yr ymateb hwn i ymchwiliad y Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg i egwyddorion cyffredinol y Bil Addysg Drydyddol ac Ymchwil (Cymru)

This response was submitted to the Children, Young People and Education Committee inquiry into the general principles of the Tertiary Education and Research (Wales) Bill

TER 03
Ymateb gan: Comisiynydd y Gymraeg
Response from: Welsh Language Commissioner

Tystiolaeth Comisiynydd y Gymraeg ar Fil Addysg Drydyddol ac Ymchwil (Cymru) ar gyfer y Pwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg

1. Cyffredinol

1.1 Yn gyffredinol rydym yn cefnogi sefydlu'r Comisiwn Addysg Drydyddol ac Ymchwil. Mae'r dyhead i ddatblygu system addysg a hyfforddiant ôl-orfodol mwy effeithiol a chydlynol yn un sy'n cynnig cyfleoedd amlwg i wella darpariaeth cyfrwng Cymraeg. Mae'n bwysig bod y dyheadau hyn yn cyd-fynd ag amcanion Strategaeth Cymraeg 2050.

1.2 Fodd bynnag, mae gwaith sylweddol i'w wneud i ddatblygu darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog yn y sector ôl-orfodol. Amlygodd fy *Adroddiad 5 mlynedd ar sefyllfa'r Gymraeg* fod ystadegau'r pum mlynedd diwethaf yn dangos mai ychydig iawn o gynnydd gwirioneddol sydd wedi bod mewn perthynas ag amcanion creiddiol Cymraeg 2050 yn y sector. Yn hanesyddol nid yw darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog y sector addysg ôl-orfodol wedi derbyn yr un buddsoddiad a'r pwyslais strategol o gymharu â'r sector addysg statudol. Mae'r sefyllfa hon wedi newid gryn dipyn yng nghyd-destun y sector addysg uwch ers ffurfio'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn 2011, ond mae'n deg dadlau bod angen mynd ymhellach, yn enwedig o ran darpariaeth addysg bellach a phrentisiaethau cyfrwng Cymraeg. Mae sefydlu'r Comisiwn felly yn cynnig cyfle i bwyso a mesur y sefyllfa gyfredol, ac i osod fframweithiau a threfniadau mwy cadarn er mwyn sicrhau bod y sector ôl-orfodol yn ei gyfanrwydd yn cymryd camau breision i wella darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog.

2. Darpariaethau'r Bil ar gyfer y Gymraeg

2.1 Dyletswyddau'r Comisiwn

Ar y cyfan, rydym yn croesawu'r dyletswyddau a roddir ar y Comisiwn yn Rhan 1, 8 y Bil i hyrwyddo addysg drydyddol drwy gyfrwng y Gymraeg; i annog pobl i gymryd rhan mewn addysg drydyddol a ddarperir yng Nghymru drwy gyfrwng y Gymraeg; i annog darparu addysg drydyddol drwy gyfrwng y Gymraeg gan ddarparwyr cofrestredig yng Nghymru, a gan bersonau eraill sy'n darparu addysg drydyddol a gyllidir gan y Comisiwn neu a sicrheir fel arall ganddo. Rydym fodd bynnag yn bryderus am eiriad y ddyletswydd i gymryd pob cam rhesymol i sicrhau bod digon o addysg drydyddol yn cael ei darparu yng Nghymru drwy gyfrwng y Gymraeg i ateb galw rhesymol.

2.2 **Pob cam rhesymol ac ateb galw rhesymol**

Nid yw'n ddigonol nodi y bydd rhaid i'r Comisiwn gymryd 'pob cam rhesymol i sicrhau bod digon o addysg drydyddol yn cael ei darparu drwy gyfrwng y Gymraeg i ateb y galw rhesymol'. Mae'r ffaith bod darpariaeth addysg drydyddol drwy gyfrwng y Gymraeg wedi bod yn gyfyngedig iawn yn y gorffennol yn golygu bod angen mynd ati i hyrwyddo'r ddarpariaeth ac i annog unigolion i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg. Heb ganolbwyntio ar hyn, mae perygl y bydd 'ateb y galw rhesymol' yn arwain at ddiffyg cynnydd. Credwn felly y bydd angen i'r Comisiwn fod â ffocws strategol

pendant ar annog a hyrwyddo darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog, yn enwedig yn y tymor byr a chanolig. Yn y cyd-destun hwn dylid canolbwyntio yn benodol ar ddilyniant mewn addysg cyfrwng Cymraeg a dwyieithog, a hefyd werth sgiliau dwyieithog yn y byd gwaith yng Nghymru. Rydym felly yn cynnig y dylid newid geiriad y ddeddf i roi'r ddyletswydd ar y Comisiwn i sicrhau bod darpariaeth addysg drydyddol yn galluogi holl ddysgwyr/myfyrwyr Cymru i barhau i ddatblygu eu sgiliau Cymraeg wrth drosglwyddo o addysg statudol i addysg drydyddol. Mae hyn yn hollbwysig o ystyried y weledigaeth y bydd y sector yn cyfrannu'n sylweddol at ffyniant a lles cenedlaethol ac unigolion, gan y bydd sgiliau dwyieithog yn cynyddu cyflogadwyedd pobl.

2.3 Cyllid

Deallwn y gall Gweinidogion Cymru ddyrannu adnoddau ariannol i'r Comisiwn mewn perthynas â phob categori o addysg drydyddol ac y bydd y Comisiwn yn gallu dyrannu cyllid i ddarparwyr ar gyfer darparu addysg drydyddol cyfrwng Cymraeg ac i ddarparwyr ar gyfer addysgu'r Gymraeg. Rydym yn gefnogol o'r gallu hwn i ddyrannu cyllid ond credwn fod angen ystyried y dulliau gorau o wneud hynny o safbwynt allbwn y ddarpariaeth yn sicrhau bod pobl yn cynnal a datblygu eu sgiliau yn y Gymraeg trwy Gymru gyfan.

2.4 Anghenion Dysgu Ychwanegol

Rydym yn cefnogi'r gofyn ar y Comisiwn wrth sicrhau addysg bellach a hyfforddiant yn Rhan 3, 93, 1 (d) o safbwynt datblygu'r gweithlu i roi sylw i'r addysg a'r hyfforddiant sy'n ofynnol er mwyn sicrhau bod cyflogeion a chyflogeion posibl ar gael sy'n gallu cyflwyno darpariaeth ddysgu ychwanegol yn Gymraeg; ac (e) i roi sylw i'r addysg a'r hyfforddiant sy'n ofynnol er mwyn sicrhau bod cyfleusterau ar gael ar gyfer asesu drwy gyfrwng y Gymraeg a oes gan bersonau anghenion dysgu ychwanegol.

2.4 Chweched dosbarth a darpariaeth Gymraeg yn lleol

Deallwn fod addysg drydyddol er pwrpas y Bil yn cwmpasu chweched dosbarth. Yn wyneb diffyg darpariaeth Gymraeg yn y sector ôl-16 yn ehangach, mae lle pwysig i ddosbarthiadau chweched dosbarth mewn ysgolion Cymraeg wrth gynnal a datblygu sgiliau Cymraeg disgyblion sydd wedi derbyn eu haddysg statudol drwy gyfrwng y Gymraeg a chyfrannu at ethos Gymraeg yr ysgolion hynny. Bydd angen i'r Comisiwn fod â dealltwriaeth a gwerthfawrogiad o bwysigrwydd chweched dosbarth mewn ysgolion Cymraeg felly.

2.5 Bydd y Comisiwn yn gyfrifol am ddyrannu cyllid ar gyfer chweched dosbarth mewn ysgolion a gynhelir gan awdurdodau lleol. Bwriedir rhoi'r gallu i'r Comisiwn, mewn amgylchiadau penodol, gyfarwyddo awdurdod lleol neu fwrdd llywodraethu ysgol sefydledig neu wirfoddol i agor neu gau chweched dosbarth mewn ysgol, neu wneud cynigion yn unol â chyfarwyddyd o'r fath. Bwriedir ymgynghori ar yr amgylchiadau a'r cyfyngiadau ar yr hyn a allai sbarduno'r Comisiwn i gyfarwyddo awdurdod lleol i gyflwyno cynigion a'u cynnwys yn y Cod Trefniadaeth Ysgolion statudol. Ein gobaith yw y bydd y systemau a'r prosesau hyn yn gwarchod ac yn hyrwyddo'r ddarpariaeth chweched dosbarth bresennol cyfrwng Cymraeg mewn ysgolion Cymraeg.

2.6 Yn 13.32 ac 13.33 y memorandwm esboniadol eglurir y berthynas rhwng y Comisiwn â darparwyr ac awdurdodau lleol. Eglurir y cyflawnir y berthynas gan mwyaf, drwy negodi cytundebau deilliannau (ac eithrio lle mae'r ddarpariaeth a gwasanaethau'n cael eu sicrhau drwy gontractau). Eglurir y rhagwelir y bydd y rhain, i bob pwrpas, yn "gontractau perfformiad" i'w negodi rhwng y Comisiwn a darparwyr sy'n derbyn cyllid rheolaidd, a rhwng y Comisiwn ac awdurdodau lleol mewn perthynas â'r cyllid a ddyrennir ar gyfer darpariaeth chweched dosbarth ysgolion. Mae cyfle amlwg yma i sicrhau bod darpariaeth Gymraeg yn rhan o'r contractau perfformiad hyn.

2.7 Eglurir yn 3.268 y memorandwm esboniadol y bydd 'y Comisiwn yn gyfrifol am lunio cwricwla lleol yn unol â'i gyfrifoldebau i gynllunio a chyllido addysg a hyfforddiant ôl-16 a sicrhau cyfleusterau priodol ar gyfer dysgwyr 16 i 19.' O safbwynt darpariaeth cyfrwng Cymraeg a dwyieithog mae'n debygol y bydd darparwyr addysg drydyddol, ar lefel leol beth bynnag, yn cystadlu i raddau am yr un dysgwyr a hefyd am gyllid gan y Comisiwn a'i bod yn bosibl y bydd chweched dosbarth a darparwyr addysg bellach yn cystadlu felly am yr un myfyrwyr ac adnoddau. Mae angen deall sut y bydd y contractau perfformiad a'r egwyddor o gwricwla lleol y bydd y Comisiwn yn ei lunio yn gweithio yn ymarferol o safbwynt darpariaeth Gymraeg yn lleol ac yn rhanbarthol felly. Bydd rhaid i unrhyw drefniadau a weithredir yn lleol hyrwyddo darpariaeth Gymraeg a bydd angen i'r Comisiwn fod â thystiolaeth gadarn a dealltwriaeth fanwl o'r ddarpariaeth ôl-16 yn lleol a dealltwriaeth o'r ddarpariaeth Gymraeg yn yr ardal. Byddem felly â diddordeb mewn gwybod sut y bydd y Comisiwn yn datblygu dealltwriaeth fanwl a lleol o'r fath ac yn cydweithio â phartneriaid allweddol yn y cyswllt hwn. Dylid ystyried hefyd beth yw perthynas gwaith y Comisiwn yn datblygu cwricwla lleol â Rheoliadau Cynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg (Cymru) 2019, yn benodol adrannau 13 ac 14 o Atodlen y rheoliadau.

2.8 Safonau'r Gymraeg

Croesawn y bwriad y bydd Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 6) 2017 yn cael eu diwygio i gynnwys y Comisiwn newydd. Mae'n hollbwysig bod y Comisiwn yn cydymffurfio â'r safonau o'r cyfle cyntaf posibl. Gwelwn yn ogystal y bydd y gofyniad i'r Comisiwn gydymffurfio â'r safonau llunio polisi yn atgyfnerthu'r ddyletswydd sydd ar y Comisiwn i hyrwyddo addysg drydyddol drwy gyfrwng y Gymraeg.

3. Addysg drydyddol Gymraeg yn sgil y Bil

3.1 Er ein bod ar y cyfan yn croesawu cynnwys y Bil o safbwynt y Gymraeg mae'n debyg mai'r hyn fydd yn deillio o'r Bil fydd yn wirioneddol arwyddocaol o ran cyflawni'r amcanion lefel uchel sydd wedi'u cynnwys. Hynny yw, y mater allweddol fydd y gwaith o weithredu'r Bil, a sicrhau bod amcanion a gweledigaeth y ddeddfwriaeth arfaethedig yn cael eu gwireddu ar lawr gwlad. Credwn fod dau fater yn allweddol yn y cyd-destun hwn:

i. Sicrhau cyfeiriad strategol eglur a threfniadau atebolrwydd cadarn wrth sefydlu blaenoriaethau Gweinidogion Cymru, cynllun strategol y Comisiwn, ac yn amodau cofrestru a chytundebau deilliannau darparwyr addysg drydyddol.

ii. Sicrhau cyd-weithio effeithiol rhwng y Comisiwn a sefydliadau fel y Coleg Cymraeg Cenedlaethol a'r Ganolfan Dysgu Cymraeg Cenedlaethol.

3.2 Mae'r fframwaith strategol sy'n cael ei gynnig yn y Bil o ran gosod cyfeiriad i waith y Comisiwn a darparwyr addysg drydyddol yn un sy'n gyffredin mewn sawl maes polisi gwahanol. Bydd Gweinidogion Cymru yn gosod cyfeiriad strategol drwy gyhoeddi blaenoriaethau ar gyfer gwaith y Comisiwn, bydd y Comisiwn yn llunio cynllun strategol yn seiliedig ar hyn, ac yn ei dro bydd y cynllun strategol hwn yn sail ar gyfer cyllido a threfnu darpariaeth addysg drydyddol, ac er mwyn adolygu ansawdd a pherfformiad y ddarpariaeth. Nid ydym yn anghytuno â'r fframwaith hwn, ond bydd angen i bob cam o'r fframwaith strategol roi sylw dyledus i faterion yn ymwneud â darpariaeth cyfrwng Cymraeg. Y mater allweddol fydd sefydlu trefniadau monitro ac atebolrwydd cadarn er mwyn sicrhau bod y weledigaeth a'r amcanion lefel uchel yn arwain at newidiadau gwirioneddol ar lefel darparwyr o safbwynt y Gymraeg. Credwn y bydd y broses o lunio cynllun strategol y Comisiwn, a rôl cytundebau deilliannau ym mherthynas y comisiwn â'r darparwyr yn hollbwysig yn y cyd-destun hwn. Elfen arall hollbwysig fydd sicrhau y cesglir data mewn dull sy'n adlewyrchu gwir ddeilliannau ieithyddol myfyrwyr wrth iddynt ddilyn darpariaeth yn y sector a hynny er budd mesur llwyddiant a chynllunio a datblygu'r ddarpariaeth o fewn cyd-destun gweledigaeth Strategaeth Cymraeg 2050.

3.3 Rydym yn croesawu'r ffaith y bydd gan y Comisiwn ddyletswydd i hyrwyddo addysg drydyddol drwy gyfrwng y Gymraeg. Rydym hefyd yn nodi'r ffaith y bydd rôl allweddol y Coleg Cymraeg Cenedlaethol a'r Ganolfan Dysgu Cymraeg Cenedlaethol yn y sector hwn yn parhau. Mae'r memorandwm esboniadol yn egluro y bydd Gweinidogion Cymru yn cyllido'r sefydliadau hyn yn uniongyrchol yn y tymor byr a chanolig. Eglurir fod Llywodraeth Cymru o'r farn pe bai'r cyllid ar eu cyfer yn cael ei ddyrannu i'r Comisiwn, y byddai risg sylweddol o golli'r cynnydd a wnaed gan y sefydliadau hyn o ran datblygu capasiti darparwyr i ddarparu addysg drydyddol cyfrwng Cymraeg. Bydd rhaid sicrhau fod y cyllid sy'n cael ei ddarparu i'r ddau sefydliad hyn yn ddigonol felly er mwyn iddynt gyflawni amcanion y Bil hwn, ac amcanion mwy cyffredinol strategaeth Cymraeg 2050. Fodd bynnag, nodir y risg yn y memorandwm esboniadol pe bai Gweinidogion Cymru'n parhau i ddarparu cyllid i'r Coleg a'r Ganolfan Dysgu Cymraeg Genedlaethol, y gallai hyn arwain at ddyblygu gwaith a defnydd aneffeithiol o adnoddau. Mae hyn yn tanlinellu'r angen i sicrhau fod y berthynas rhwng y Coleg a'r Ganolfan a'r Comisiwn yn glir a bod eglurder o ran rôl a chyfrifoldebau'r gwahanol sefydliadau. Bydd rhaid sicrhau bod modd cefnogi ac atgyfnerthu arbenigedd y Coleg a'r Ganolfan, ond hefyd sicrhau bod materion yn ymwneud â'r Gymraeg yn cael eu prif ffrydio mewn i waith y Comisiwn, ac yn cael eu hystyried fel rhan greiddiol o swyddogaeth y Comisiwn.